

TIDINGE VAN DIE GOUDE

Mededelingenblad Oudheidkundige kring "Die Goude"

Redactie:
Jaap Rebel, Henny van Dolder-de Wit,
Jan Kampagne, Nico Habermehl
Redactieadres: Westhaven 43,
2801 PL Gouda

Secretariaat:
Zoutmanstraat 64,
2806XD Gouda (tel. 0182 - 516943).
penningmeester/ledenadministratie:
R. F. Stijnis, Vlietenburg 32,
2804 WT Gouda (tel. 0182 - 332218).

Jaargang 14, No. 2 • April 1996

Postrekening nr 39.70.93, t.n.v. "Die Goude", Gouda

GOUDA IN DE TWEEDE WERELDOORLOG

Aanvullingen en correcties

M.J. van Dam

In mei 1995 verscheen als vijfentwintigste bundel van "Die Goude" het boek *Gouda in de Tweede Wereldoorlog*. Sindsdien is er nog enige aanvullende informatie binnengekomen. Ook is gebleken dat sommige namen en feiten rectificatie behoeven. Dit artikel beoogt enige aanvullingen en correcties te geven met betrekking tot bovengenoemde publicatie.

Jan Snoey'

Onder de namen van de slachtoffers van de nazi-terreur in Gouda tijdens de Tweede Wereldoorlog ontbrak in onze publicatie die van Johannes Anthonius (Jan) Snoey, geboren 6 mei 1927. De gewelddadige dood van Jan Snoey is te meer tragisch, omdat hij slechts 17 jaar was en - bovendien - niet degene die de Duitsers zochten.

In maart 1945 woonde aan de Hoge Gouwe 15 1, recht tegenover het water van de Turfmarkt, de familie Snoey. In dit pand had de vader een brood- en banketbakkerij. Achter de winkel bevonden zich twee kamers, gescheiden door een klein tussenkamertje. Daarachter was een open binnenplaatsje, vervolgens een woonkeuken en de bakkerij, die uitkwam op een tuin met een poort naar de Raam. Langs de verschillende vertrekken bevond zich een lange gang en in het midden daarvan een trap naar boven. Het gezin Snoey bestond uit vader, moeder, de on-

geveer 21 jaar oude broer Louis (Loep), Jan, zusters Tree en Riet, en de jongste telg Rinus, die toen ongeveer 10 jaar oud was. Via een ladder en een "platje" in de tuin achter het huis konden Loep en Jan bij de familie Van Dijk aan het Nonnenwater komen. Deze familie beheerde daar enige kaaspakhuizen, waarin de beide oudste broers bij gevaar voor razzia's een uitstekende schuilplaats hadden.

Begin maart 1945 hadden de Duitsers een lijst in handen gekregen met namen van degenen die om de een of andere reden ondergedoken waren. Op deze lijst stond ook vermeld de naam van Louis Snoey.

's Middags 4 maart 1945 was vader Snoey het schaarse en slechte brood aan het bezorgen bij zijn klanten. In de kamer achter de winkel zaten de overige familieleden - met uitzondering van Rinus, die in de tuin speelde - te luisteren naar de Engelse zender. De winkeldeur, die de laatste tijd op slot zat, omdat er toch niets meer te verkopen viel, was bij toeval op dat moment niet afgesloten.

's Middags verscheen er een overvalwagen voor het huis; de winkeldeur vloog open. Een Duitser en twee Nederlandse handlangers renden naar binnen; een vierde Nederlander bleef op wacht bij de winkeldeur. Jan vluchtte onmiddellijk door de gang naar de tuin, gevolgd door Loep, die echter ter hoogte van de trapdeur staande werd gehouden. Onderweg naar zijn schuilplaats was Jan inmiddels op het platje

aangeland en stond daar de komst van Loep af te wachten. In plaats van zijn broer kwam plotseling de Duitser de bakkerij uithollen en schreeuwde: "Stehen bleiben!". Zonder het resultaat van zijn bevel af te wachten begon hij meteen op Jan te schieten. Deze werd door drie kogels in de borst getroffen. Dit geschiedde in aanwezigheid van broertje Rinus, de enige ooggetuige, die als aan de grond genageld toekeek. Jan wist zich nog om te draaien om weg te komen, waardoor hem ook nog twee kogels in de rug troffen. Toen viel hij rochelend neer. Achter de Duitser verscheen een van zijn Nederlandse trawanten, die riep: "Er is er een aangeschoten!" Op dat moment liet de derde Nederlander Loep alleen in de gang staan om ook naar de tuin te rennen. Loep aarzelde geen moment en vluchtte via de trap naar boven; nog een trap en hij was op de zolder. Via een dakraam vluchtte hij het dak op. De Duitse schutter was inmiddels bij Jan op wacht gaan staan en wilde geen van de familieleden toelaten. Echter na een scheldkanonnade (in het Duits) van de inmiddels gearriveerde buurvrouw Van Dijk mocht moeder Snoey bij haar zwaargewonde zoon komen. Nadat zij bij de Duitser had bevestigd dat het slachtoffer Louis (!) 'was, mocht Jan gevoerd worden. Onderweg naar het ziekenhuis "De Wijk" heeft moeder Snoey in de ziekenwagen, nog met Jan, die toen nog volledig bij kennis was, kunnen spreken; In "De Wijk" werd Jan op een andere brancard gelegd. Zijn moeder hoorde het plassen van het bloed. In de operatiekamer stonden de artsen er hoofdschuddend omheen . . . er was geen, redden aan. Na de schietpartij heeft Jan Snoey nog ongeveer drie kwartier geleefd.

Keren we terug naar het huis aan de Hoge Gouwe: Zus Trees had een schort over de radio gegooid en het toestel via de voordeur naar de burens, de familie' Mimpens, gebracht. Dit kon, omdat de wacht bij de voordeur ook zijn post had verlaten, waardoor de voorkant van het huis onbewaakt was. Tegelijkertijd griste zus Riet alle illegale krantjes en blaadjes van onder het tafelkleed en verdween ermee, eveneens via de voordeur. Onwetend wat er in de tuin achter het huis gebeurd was, vluchtte zij naar een tante en een oom in de Prins Hendrikstraat. Op het veerpontje bij de Vlamingstraat hoorde zij van onbekenden, dat haar broer was neergeschoten.

Na het voorval in de tuin doorzochten de overvallers ook het hele huis. Zij vonden er een rood wit blauwe vlieger, die kapot werd getrapt en een boksbeugel, die zij meenamen. Verder troffen zij kennelijk niets belangrijks aan.

Inmiddels was Loep via de daken van de burens Van Duin, Galama, Rijk en Gerritsen op de

1. Jan Snoey.

Foto coll. M.A. Snoey

zolder van bakker Hogendoorn terechtgekomen. 's Avonds is hij (voor spertijd), verkleed als vrouw, tussen zijn twee zussen in naar de St. Jozefkerk aan de Hoge Gouwe gelopen, voorafgegaan door pater Pompe, die zich bij onraad om zou draaien. Zonder problemen is Loep in genoemde kerk aangekomen; hij heeft tot het einde van de bezetting met nog meer mensen onder het altaar van de St. Jozefkerk ondergedoken gezeten.

Het lichaam van Jan werd pas na vijf dagen vrijgegeven. Het is in een kist naar de St. Jozefkerk gebracht, waardoor Loep, die daar immers zat ondergedoken, toch nog de laatste eer aan zijn zo tragisch omgekomen broer kon bewijzen. Jan Snoey werd begraven in een familiegraf op de Rooms-Katholieke begraafplaats aan de Graaf Florisweg te Gouda.

Na de bevrijding heeft Louis, die in 1994 is overleden, nog korte tijd het BS-uniform gedragen. Hij was er echter niet zo'n liefhebber van om over anderen te waken, Vader Snoey droeg op geen enkele wijze bij tot bekendheid van de familie. Zo wilde hij bij voorbeeld niet dat er in de "verzetshuizen" (Oosterwei) een straat naar Jan Snoey zou worden vernoemd. Ook het graf op R.K. begraafplaats moest in familiebezit blijven en mocht niet overgedragen worden aan de

“Stichting Oorlogsgraven”. Na **‘vijftig jaar is** er, tijdens de dodenherdenking op 4 mei, wel nog steeds grote belangstelling bij het graf. Ook werd hem **posthuum het Verzetshuis toege-**kend. Verder komt de naam van Jan Snoey nergens voor, noch op een monument, noch in enig boekwerk. Moge dit laatste hiermee zijn goedgemaakt.

ASS. van **van Wijnbergen**

Op bladzijde 190 van **Gouda in de Tweede Wereldoorlog** is sprake van een betreurenswaardige **persoonsverwisseling**. **Ten onrechte** wordt daar bij de vermelding van de moord op de joodse **Gouwenaar A.S. van Wijnbergen** door de oorlogsmisdadiger J.C. Balvert vermeld: “. . .van wie men beweerde dat hij relaties onderhield met de Duitsers...”. De geciteerde opmerking is echter niet van toepassing op de de heer **Van Wijnbergen** maar op **Philip Wijnberg**, wiens verdachte optreden binnen de Goudse illegaliteit wordt beschreven op blz 125-126.

Andrieo Samuel van Wijnbergen werd op 13 december 1885 geboren in Schoonhoven.¹ In 1935 trad hij in het huwelijk met een niet-joodse vrouw. Omdat er dus sprake was van een gemengd huwelijk werd hij – in tegenstelling tot zovele joodse stadgenoten – niet door de Duitsers weggevoerd. Wel was hij in 1940 door de Duitsers uit zijn functie als gemeenteraadslid **ontheven**.² Sinds het begin van de jaren dertig oefende de heer **Van Wijnbergen**, wonende aan de Fluwelensingel 32, het beroep uit van **accountant**. Tijdens de bezetting had hij **connecties** met generaal Fruijt van Hertog (G2 WO 35, 37), die bij de bureaus was ondergedoken. Ook was er een hecht contact met dr. mr. J. Smit, leider van de Goudse Orde Dienst en (na de oorlog) de Politieke Opsporingsdienst (G2 WO 126, 127, 251).

Bij zijn arrestatie in oktober 1944 vond de SD in een potkachel bij hem thuis halfverkoelde resten van illegale blaadjes. Na te zijn **opgesloten** in het **gebouw van de Sicherheitsdienst** aan de Ridder van **Catsweg** te **Gouda**,³ werd hij in de avond van de 24e oktober door Balvert **opgehaald** en, bij de Provinciale weg onder **Moordrecht** doodgeschoten”. Zijn vrouw en achtjarige dochter werden uit hun huis gezet door de Duitsers, die er zelf hun intrek namen. **Gedurende** de laatste oorlogsmaanden vonden zij met moeite een onderkomen elders en verschaften de Goudse illegaliteit hun voedsel.”

Zo werd de heer **Van Wijnbergen**, die **aanvankelijk** aan het lot van zovele andere joodse

Gouwenaars was ontkomen, door zijn contacten met de illegaliteit toch nog slachtoffer van de naziterreur.

W van Wijnen

Op bladzijde 118 van **Gouda in de Tweede Wereldoorlog** staat een **foto van de Goudse LO-leden**. De namen van twee mannen op de **achterste rij** waren bij publicatie niet bekend. Van mevrouw **N. van Wijnen-Frederikse** ontvingen we de mededeling, dat het hier de **heren Van Wijnen** (7e van links) en **Schuttelaar** (4e van rechts) betrof. In haar brief, voorzien van bijlagen, ging mevrouw **Van Wijnen** nader in op de rol die haar man tijdens de bezetting heeft gespeeld.

Op bladzijde 107 van ons boek werd reeds summier aangegeven dat **W van Wijnen** tijdens de April-Mei stakingen van 1943 trachtte de Duitsers **tegen te werken**. In feite was **Van Wijnen**, directeur van de **Goudsezuivelfabriek “De Producent”**, reeds **voor** de bezetting in dit opzicht actief. Twee maanden voor het uitbreken van de oorlog smokkelde het echtpaar **Van Wijnen** de Duitse agent van “De Producent”, de jood **Hirsch**, met zijn echtgenote (zij hadden geen kinderen) in hun auto over de Nederlands-Duitse grens. Op deze wijze wist dit joodse echtpaar nog juist op tijd naar Amerika te vluchten, waar **Hirsch** in New York zijn **agentschap** voor “De Producent” weer kon **opnem**en.

Vanaf het begin van de bezetting waren er contacten met de verzetsgroep rond **Bram Langeraar** van de drogisterij en sigarenwinkel aan de Burgemeester Martenssingel 103. Het **echtpaar Van Wijnen** woonde zelf aan de **Fluwelensingel** op **70a**, vlak bij de Burgemeester **Martensstraat** en de Doelenbrug. Omdat **Van Wijnen** tevens de leiding had van de **Centrale Keuken** aan de Nieuwe Markt, waren hij en de heer **Schuttelaar**, die eigenaar was van een **levensmiddelenbedrijf**, in staat buiten het legale distributiesysteem om levensmiddelen door te **sluizen** naar ondergedoken joden en verzetslieden.

Mevrouw **Van Wijnen** schrijft dat zij zelf **onder** het matrasje van de kinderwagen anti-Duitse pamfletten, en later ook valse bonnen, **rondbracht**. “Duitse soldaten **hadden geen** oog voor een vrouw met een kinderwagen!”

Over de hulp aan joden in Gouda schrijft mevrouw **Van Wijnen** het volgende: “Mijn man en ik hadden op de HBS ieder met een joods **meisje** van de familie **Van Tijn** in de klas gezeten. Een van de meisjes was met **H. Gravestein**

(geen jood) getrouwd. We hielpen haar onder de keldertrap een schuilplaats te maken voor haar zuster en gingen die tussen ons in iedere avond op het binnenplaatsje (het was een benedenwoning) 'uitlaten' en eten brengen. Hun twee ooms en tante – de ooms waren de dansleren van die tijd – wilden niet onderduiken en zijn weggevoerd en niet meer teruggekomen. Iets verder op de Fluwelensingel, ca. zes huizen bij ons vandaan, woonde de rabbijn Pierrot met vrouw en kind. We hebben aangeboden hen onder te laten duiken, maar hij weigerde en zei dat hij het zijn plicht vond bij zijn gemeente te blijven. Daar hadden wij natuurlijk begrip voor, maar ik vergeet nooit het moment dat zijn gezin werd weggevoerd! Het was een ouder echtpaar, heel klein van gestalte. Het dochtertje (ik wist niet dat ze al 16 was!) huppelde tussen hen in de Doelenbrug over met soldaten aan weerszijden. Het kind wist natuurlijk niet waar ze tegemoet ging. Mijn man en ik hebben toen vreselijk gehuild, Mijn man had een nicht van de Van Tijns aangenomen als advocate, maar indertijd vond zij het haar plicht om voor de Joodse Raad in Amsterdam te gaan werken en wij konden haar niet tegenhouden. Met de Joodse Raad is ze later weggevoerd en niet meer teruggekomen. We hebben ook nog een keer een joodse vrouw die op ons onderduikadres gestorven was, 's nacht in onze auto weggehaald en in het Van Bergen IJzendoornpark in het gras gelegd met haar hevig snikkende dochter bij ons, maar wat moest je anders met een dode joodse vrouw! Dit was iets vreselijks! De volgende dag ben ik gaan kijken en ze lag er nog, maar de tweede dag was ze blijkbaar gevonden en door personeel van het park of zo weggehaald. Dit zijn dingen die je nooit vergeet!"

Van gegijzelde prominente Gouwenaars in St. Michielsgestel ontving Van Wijnen in 1943 een dankbetuiging voor zijn "goede zorgen". Omdat de Duitsers hem begonnen te verdenken van illegale activiteiten moest de familie Van Wijnen enige malen onderduiken bij familie in Stolwijk. Ook werd Van Wijnen drie keer gearresteerd. Wegens gebrek aan bewijs moesten de Duitsers hem weer laten gaan. Naast het verlenen van voedselhulp aan het verzet zorgde hij ook voor opvang van onderduikers in het gebouw van de veevoederfabriek van "De Producent", waar tevens drie auto's verborgen werden gehouden.

Aan de vooravond van de voedseldroppings bij Moordrecht verzamelde Van Wijnen, die benoemd was tot hoofd van de voedselvoorziening in Gouda, bij familie, vrienden en kennissen witte bedden en tafellakens om die met be-

W. van wijnen.

Foto coll. mevr. Van Wijnen-Frederikke

hulp van personeel van "De Producent" opgerold in grote lijnen uit te leggen in de weilanden bij Moordrecht. Daardoor konden de geallieerde vliegtuigen nauwkeuriger mikken bij het droppen van voedselpakketten. Kratten die toch in de sloot terecht kwamen, konden met schepnetten van "De Producent" uit het water worden gevist.

Nadat de bevrijding ontving W. van Wijnen van het Goudse gemeentebestuur de eremedaille van de stad Gouda wegens zijn verdiensten voor de voedselvoorziening tijdens de Duitse bezetting.

Een voedseltocht in de hongerwinter (vervolg)

Van mr. P.W. de Beun, één der geciteerde dagboekschrijvers in *Gouda in de Tweede Wereldoorlog* ontvingen we een aanvulling op de tekst van blz. 220-221. Deze tekst werd in G2 WO afgesloten met de noot (10): "Het is niet duidelijk waar De Beun senior zijn kostbare last deponeerde en hoe hij die later weer heeft kunnen oppikken", De heer De Beun zond ons een fotokopie van het dagboekgedeelte dat de afwikkeling van deze voedseltocht beschrijft,

“Om 9 uur ‘s morgens is vader vertrokken naar Montfoort om daar de zaak – waarover ik onder 4 februari schreef – verder af te handelen, Bijna 2 weken lang heeft vader gezocht naar een gunstige vervoersgelegenheid, doch zonder resultaat. Auto’s zijn er niet meer en hij die nog een paard en wagen bezit, gebruikt deze alleen voor stadsritten. De paarden zijn tegenwoordig zo zeer verzwakt, dat ze Montfoort niet eens kunnen bereiken. Tenslotte is vader er toch in geslaagd een vrachtrijder er toe over te halen. De prijs werd vastgesteld op f 35. Het paard zou in M. behoorlijk rust en voeding krijgen. En zo zijn ze vanmorgen – vader op de bok – vertrokken. Gelukkig hing er een dikke mist, zodat er geen gevaar bestond, dat er vliegtuigen in de lucht zouden komen. Dit was nl. onze grootste angst. Als het helder weer is, ben je op de grote verkeerswegen je leven niet zeker.

Tegen de middag klaarde de lucht op en het duurde niet lang of je hoorde vliegtuiggeronk. Vanzelfsprekend klopte ons hart ietwat vlugger. We hadden uitgerekend, dat ze omstreeks 4 uur terug konden zijn, doch het werd half vijf, vijf uur en nog verschenen ze niet. De spanning steeg ten top. Kwart over vijf: eindelijk, daar waren ze. De brik met het hitje stond voor de deur. Er op – dat was zo te zien – een prachtige kast. Direct werd met afladen begonnen. De geheel gedemonteerde kast werd door moeder vlug naar het kabinetje geloodst en daar vlijtig afgesopt. Want smerig! In één van de laden: kostbare waar: Rogge en tarwe. Volgens vader echter nog niet het gehele kwantum. De boer was nl. naar Drente vertrokken om aardappelen te halen en zo waren er enkele moeilijkheden gerezen. Enfin, de grootste helft was binnen. Een hele opluchting. Nog even hebben we geprobeerd de kast in elkaar te zetten, maar het werd zo donker, dat we op moesten houden. ...”

Verslagen van de toestand der Gemeente Gouda 1940-1945¹

Op blz. 65 en 71 van *Gouda in de Tweede Wereldoorlog* staan enige onjuistheden met betrekking tot Goudse wethouders tijdens de bezettingsperiode. Dit is een gevolg van het feit dat geen gebruik werd gemaakt van de “Verslagen van de toestand der Gemeente Gouda” (hierna te noemen: *Verslag/Verslagen*) maar van andere – secundaire – bronnen. Deze bleken soms onnauwkeurig te zijn. In onderstaand overzicht zal getracht worden het een en ander te corrigeren aan de hand van genoemde Verslagen. Ook zijn enige aanvullende gegevens opgenomen die betrekking hebben op Goudse gemeenteambe-

naren, kerkgenootschappen, scholen en de burgerlijke stand.

Wisselingen in het gemeentebestuur

De Goudse gemeenteraad werd met ingang van 1 september 1941 van zijn taak ontheven. Het Verslag geeft dit als volgt weer: “Ingevolge artikel 1 van de Achtste Verordening van den Rijkscommissaris voor het bezette Nederlandse gebied betreffende bijzondere maatregelen op administratief-rechterlijk gebied (verordening 152/1941), welke verordening op 1 September 1941 in werking trad, bleven van dien datum af de werkzaamheden van de Gemeenteraad rusten, terwijl ingevolge artikel 3 dier verordening de taak van den Gemeenteraad en van het College van Burgemeester en Wethouders door den Burgemeester wordt waargenomen. In verband met het voorgaande vinden verkiezingen voor den Raad niet plaats.”

Tijdens het eerste bezettingsjaar was mr. dr. K.F.O. James in naam nog burgemeester van de stad Gouda. Vanaf 7 juni zat hij echter gevangen in Scheveningen (G2WO 71). Wethouder C.H. Koemans beheerde de portefeuilles Sociale Aangelegenheden, Armwezen, Geneeskundige en Gezondheidszaken, Marktwezen en Slachthuis. Mr. H.P.C.M. de Witt Wijnen stond aan het hoofd van de gemeentelijke financiën en het gemeente pensioenfonds. W. Sanders had onder zijn beheer Lichtfabriek, Onderwijs en Personeelszaken E.A. Polet was belast met Gemeentewerken, Bouw- en Woningtoezicht, Reinigings- en Ontsmettingsbedrijf en Grondbedrijf.

In 1941 werden enige wijzigingen van kracht. Burgemeester James kreeg met ingang van 19 april van dat jaar ontslag uit zijn functie. Zijn taak werd waargenomen door loco-burgemeester De Witt Wijnen, totdat op 1 september 1941 E.A.A. Liera door de Duitsers als burgemeester werd aangesteld. G.J.J. Pot was gedurende de gehele bezettingsperiode gemeentesecretaris van Gouda. Wethouder Polet werd met ingang van 30 juni als gijzelaar geïnterneerd in het kamp Schoorl. Zijn taken werden door de andere wethouders waargenomen.

Uit het Verslag vernemen wij met betrekking tot Polet: “Bij besluit van 11 December 1942 heeft de Burgemeester besloten, met ingang van 15 December d.a.v. aan den wethouder E.A. Polet [wiens internering sinds 10 juli 1942 inmiddels was beëindigd] a. ontslag uit zijn bediening te geven, met recht op wachtgeld, respectievelijk pensioen;

b. bij zijn besluit van 28 December met ingang van 15 December 1942, een wachtgeld toe te kennen met de bedragen, in dat besluit ver-

meld, gedurende het tijdvak van 15 December 1942 – 15 December 1945.

Een overzicht voor de periode vanaf 20 september 1941 vermeldt voor de Goudse wethouders de volgende taakverdeling: Financiën en Gemeentewerken onder wethouder De Witt Wijnen; Lichtfabrieken, Onderwijs en Personeelszaken onder wethouder Sanders; Sociale Aangelegenheden, Geneeskundige- en Gezondheidsdienst, Marktwezen en Openbaar Slachthuis onder wethouder Koemans.

In 1942 was de beurt aan de wethouders De Witt Wijnen en Koemans om het veld te ruimen. Met ingang van 6 mei 1942, zo vermeldt het Verslag, hebben gemeentesecretaris G.J.J. Pot Financiën en wethouder Sanders Gemeentewerken van hem overgenomen. Aan wethouder Koemans werd op diens verzoek door burgemeester Liera verlof verleend, in afwachting van het eveneens door hem gevraagde ontslag als wethouder. Voorlopig gold volgens het Verslag de volgende regeling:

1. wethouder Sanders behield Lichtfabriek en Onderwijs;

2. gemeentesecretaris Pot bleef belast met de taak van de wethouder van financiën;

3. B.W.P. Acket, die tot dusver chef van het kabinet van de burgemeester was, kreeg de taak toebedeeld van de wethouder van Gemeentewerken: het Grond-, Markt-, Slachthuis- en Woningbedrijf, en werd voorlopig eveneens belast met Sociale Zaken, Maatschappelijk hulpbehoefte, Steunverlening, Instellingen van weldadigheid en de Levensmiddelenvoorziening, voor zover niet onder distributie vallende.

4. personeelszaken, Centrale Keuken en de Distributiedienst werden door de burgemeester persoonlijk behandeld.

De NSB'er Acket, begonnen als klerk in de klasse ter secretarie, maakte een bliksemcarrière en werd per 1 februari 1942 benoemd tot referendaris en per 1 maart 1943 tot wethouder. Van 16 februari tot 5 mei 1945 zou hij het burgemeestersambt van Gouda bekleden.

Het Verslag vermeldt ook dat met ingang van 1 juni 1942 gemeenteboekbinder-drukker, tevens custos bij het Oud-archief en Librije en assistentbode, G. Schrijvers wegens het in bezit hebben van een tegen het bevoegd gezag gericht opruiend pamflet werd ontslagen. Later zou hij per 27 november 1944 weer een aanstelling krijgen als leerling-drukker-binder.

In de jaren 1943 en 1944 gold voor de Goudse wethouders de volgende taakstelling: Acket: Sociale aangelegenheden, Volksgezondheid en Openbare werken; De Witt Wijnen (inmiddels teruggekeerd uit het gijzelaarskamp St. Michielsgestel): gemeentefinanciën; Sanders:

Lichtfabriek en Onderwijs. De functies die in een eerder stadium ook tot de wethoudersstaken werden gerekend, zijn kennelijk aan anderen (niet-wethouders) toebedeeld.

Na de Duitse capitulatie keerde burgemeester James weer terug op zijn post. Hij behartigde Algemene Zaken en Gemeente Lichtfabrieken. De taakverdeling van de wethouders werd als volgt: Koemans: Sociale Aangelegenheden, Armwezen en Openbaar Slachthuis; De Witt Wijnen: Gemeente Financiën en Gemeentelijk Pensioenfonds; Polet: Gemeentewerken, Bouw- en Woningtoezicht, Reinigings- en Ontsmettingsdienst, Woningbedrijf en Grondbedrijf; Van Dantzig-Melles: onderwijs en pensioenzaken.

3. Duitse militairen op de Sint Jansbrug aan de Haven
Foto ZHVM.

Gegevens van de burgerlijke stand

We kunnen aan de verslagen van de Toestand der Gemeente Gouda ook enige demografische gegevens over de bezettingsperiode ontlelen. Onderstaand volgen enige tabellen, waaruit respectievelijk blijken: de leerlingenpopulatie bij het lager onderwijs op bijzondere en openbare scholen, de aantallen voltrokken huwelijken, echtscheidingen, geboorten, sterfgevallen, en een verdeling van de Goudse bevolking naar kerkgenootschap.

I aantal leerlingen bij het lager onderwijs in Gouda 1939-1940

op 16 sept.	1939	1940	1941	1942	1943	1944
openbaar	2237	2301	2252	2205	2286	2233
bijzonder	3161	3205	3246	3249	3373	3528

II aantal huwelijken en echtscheidingen in Gouda 1940-1945

	1940	1941	1942	1943	1944	1945
huwelijken	241	252	388	332	184	247
echtscheidingen	6	12	17	20	15	21

III aantal geboorten en sterfgevallen in Gouda 1940-1945

	1940	1941	1942	1943	1944	1945
geboorten	667	626	658	779	862	703
sterfgevallen	315	341	320	327	549	517

IV kerkelijke gezindte der Goudse bevolking 1940-1945

op 31 dec.	1940	1941	1942	1943	1944	1945
Nederlands Hervormd	14572	14872	15210	15632	15805	15505
Waals Hervormd	3	3	1	3	1	0
Evangelisch Luthers	388	412	438	444	449	438
Hersteld Ev. Luthers	17	19	18	18	17	17
Doopsgezind	69	79	79		87	83
Remonstrants	373	355	368	387	369	354
Gereformeerde Kerk	2311	2391	2430	2542	2553	2505
Gereformeerde Gem.	674	696	697	699	722	753
Christelijk Gereform.	324	327	314	306	307	303
Rooms Katholiek	9394	9507	9663	9857	10085	10068
Oud-Rooms	137	130	129	127	130	124
Nederl. Israëlitisch	256	457	227	71	72	106
Port. Israëlitisch	1	1	1	—		
Hersteld Apostolisch	193	196	202	205	261	206
andere kerkgenootsch.	249	241	246	249	207	258
geen	5350	5438	5487	5608	5644	5603
totale bevolking	34311	35124	35510	36228	36709	36323

Uit deze cijfers zijn enige opmerkelijke conclusies te trekken. Terwijl bij het openbaar lager onderwijs de leerlingenpopulatie vrijwel constant bleef, zien we bij het bijzonder lager onderwijs in de periode van 1939 tot 1944 een gestadige toename van het aantal leerlingen. Omdat het bijzonder onderwijs voornamelijk k

confessioneel onderwijs betreft, zou een verklaring hiervoor kunnen liggen in een toename van de kerkelijke betrokkenheid tijdens de bezettingstijd.

Bij de huwelijken en echtscheidingen valt op de geringe trouwlustigheid en een lager aantal echtscheidingen in 1944. Voor de Goudse be-

4. Duitse tanks bij de ingang van de *Rijks HBS* aan de Burgemeester *Martenssingel* in gebruik als Duitse kazerne.

Foto **ZHVM**

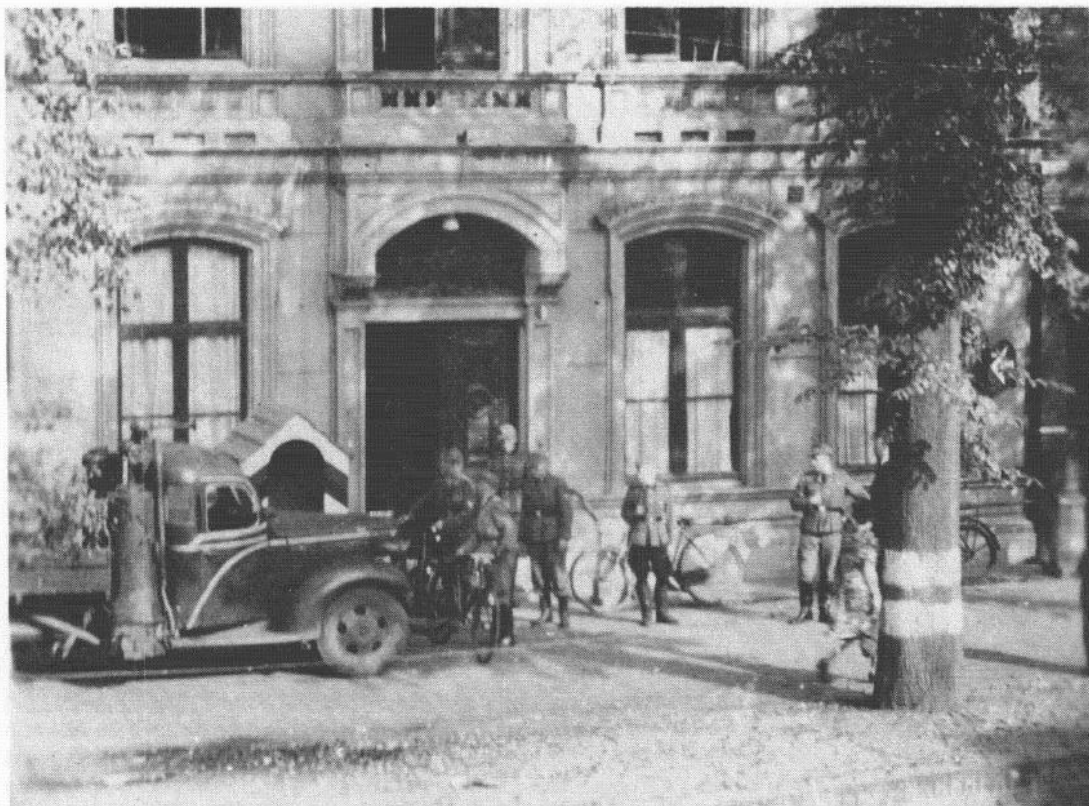
volking werd het in dit jaar, waarin de toestand nijpender werd, steeds meer een zaak van overleven. Trouwen of scheiden voorde wet raakte daarbij meer op de achtergrond. Opvallend is overigens dat het aantal echtscheidingen tijdens de gehele Tweede Wereldoorlog nog bijzonder laag was.

De bizarre periode eind 1944 – begin, 1945 weerspiegelt zich ook in het geboortecijfer over 1945. De sterftcijfers over eerstgenoemd tijdvak tonen aan dat ook in dat opzicht de hongerwinter zijn tol heeft geëist.

Het overzicht van het ledental der kerkgenootschappen in Gouda tijdens de oorlogsjaren bevestigt de bewering hierboven, dat de kerken (vooral de grotere) hun ledental zagen toenemen. De dalende tendens in 1945 houdt verband met het feit dat de Goudse bevolking als geheel in 1945 iets terugliep. Van een toegenomen onkerkelijkheid zoals die zich later zou voordoen, was toen echter nog geen sprake.

Zeër opvallend is het verloop van de leden der Nederlands Israëlitische gemeente. In 1940 telde ze 256 leden*; in 1941 was er bijna sprake van een verdubbeling: 457 leden. Dat jaar ver-

stigden veel joden die het kustgebied moesten ontruimen en buitenlandse joden zich in Gouda.⁹⁾ In 1942 begonnen de deportaties, waardoor de joodse bevolking weer sterk afnam. In 1943 naderden deze deportaties hun hoogtepunt. Joden die zich aan het eind van dat jaar nog niet vrij willig hadden gemeld of waren opgehaald, waren genoodzaakt onder te duiken. De getallen voor 1943 en 1944 geven toch nog een onverwacht aantal van respectievelijk 71 en 72. We mogen aannemen dat het hier joodse stadgenoten betreft die ondergedoken zaten. Kennelijk heeft men hier de Goudse burgerlijke stand, de telling van 1943 gebaseerd op het aantal aanwezige joden aan het begin van dat jaar, vermindert met de namen van hen die uit Gouda werden weggevoerd. Het is niet meer na te gaan wie van de ondergedoken joden zich toen nog in Gouda bevonden of elders, zodat het cijfer 71 meer zegt over het aantal gedeporteerden, dan dat het weergeeft hoeveel joden zich eind 1943 nog in de stad bevonden. Omdat in 1944 geen joden meer waren weggevoerd uit Gouda, heeft men aan het eind van dat jaar het cijfer van 1943 eenvoudig overgenomen. In dat jaar is er

5. Duitse militairen voor het Tehuis voor Israëlieten aan de Oosthaven. Na april 1943 in gebruik als Ortskommandantur.
Foto ZHVM

zowaar nog een toename: één persoon. Iemand met een vrijstelling? Het mag overigens ook hier niet onvermeld blijven, dat achter deze ambtelijke (en niet altijd betrouwbare) cijfers met betrekking, tot de omvang van de joodse bevolking in Gouda onpeilbaar leed schuil ging.

NOTEN

1. Bron: M.A. Snoey, Stellendam (broer en enige ooggetuige van het neerschieten van Jan Snoey). De voorvallen betreffende Jan waarbij hij zelf niet aanwezig was, heeft de heer Snoey ontleend aan getuigenissen van zijn ouders, broer Louis en zussen.
2. SAHM, Verslag van den Toestand der 'Gemeente Gouda', 1944.
3. SAHM, Verslag van den Toestand der Gemeente Gouda, 1941.
4. Volgens bericht mevr. A.H. Brants-van Wijnbergen: Het "Verslag van den Toestand der Gemeente Gouda over 1944" noemt het bureau van politie aan de Markt.
5. Bron: ongetekend stuk betreffende J.C. Balvert in het ZHVM, Gouda.
6. Bron: mevr. A.H. Brants-van Wijnbergen.
7. Streekarchief Hollands Midden (SAHM), Gouda.
8. Samen met het ene vermelde lid van de Portugees-Israëlitische Gemeente geeft dit een totaal van 257. Zie ook G2WO, 154.
9. Zie G2WO, 154.

Verbeteringen en korte aanvullingen G2WO

p. 35: Bij de opsomming van de gebouwen waarin legeronderdelen waren gevestigd (vermeld onder 1, 2 en 3) ontbreekt de fabriek van Donker, iets ten oosten van het NS-station, tussen de spoorlijn en de Graaf Florisweg (mededeling van T. Lammertse).

p. 37, laatste regel: "donderdag de tiende mei 1940", moet zijn: vrijdag de tiende mei 1940.

p. 42, 2e alinea: Het Schoonhovense spoortje reed via de achterzijde van de Fluwelensingel.

p. 63 onder "Maatregelen, van en namens de bezetter": Mr. P.W. de Beun merkt hierbij op: "Treinreizigers die 'in spertijd in Gouda aankwamen, kregen een door de stationschef ge-waarmerkt briefje op naam mee met de verklaring waarom ze - b.v. door vertraging van de trein - na spertijd buiten waren (zie mijn bij het Verzetsmuseum ingeleverd NS-briefje)".

p. 65: In de voorlaatste alinea blijken enige gegevens, ontleend aan een secundaire bron, niet

6. Jeugdige Palestina-pioniers van de Joodse Jeugdfarm aan de Ridder van Catsweg.

Foto ZHVM.

te kloppen. De gemeenteraad werd niet op 11 augustus, maar op 1 september 1941 opgeheven, Polet werd niet op 28 april 1941, maar op 15 december 1942 door de Duitsers als wethouder ontslagen. Aan wethouder Koemans werd pas op 12 november 1942 op diens verzoek verlof verleend, in afwachting van het eveneens door hem gevraagde ontslag op 1 maart 1943. Niet B.W.P. Acket maar gemeentesecretaris G.J.J. Pot beheerde de portefeuille van financiën.

Zie hierboven: "Verslagen van den Toestand der Gemeente Gouda, 1940-1945". Zie verder het slot van een in april of mei 1996 te verschijnen artikel van J. Smink in het CDA-Contact waarin uitvoerig op Koemans tijdens de Tweede Wereldoorlog wordt ingegaan.

p. 71: Bij het verschijnen van G2WO was de voor dit onderdeel verantwoordelijke auteur niet op de hoogte van de gepubliceerde oorlogsherinneringen van wethouder E.A. Polet (1897-1984). Onderstaand volgen enige correcties van data die op hem betrekking hebben. De opmerking over de bescheidenheid van Polet blijft overigens gehandhaafd (wij kenden hem van dichtbij, toen hij - tot 1960 - een drogisterij had aan de Raam). Polet kwam op 30 juni 1941 in het kamp Schoor terecht. In het gijzelaarskamp te Haaren (N.B.) verbleef hij vanaf 18 februari

1942. Hij werd niet voor zijn terugkeer (op 10 juli 1942) naar Gouda ontslagen als wethouder, maar daarna, namelijk op 15 december 1942. Hij keerde naar huis terug vanuit het Noordbrabantse St. Michielsgestel. Zie ook "Verslagen van den Toestand der Gemeente Gouda, 1940-1945", hierboven, en het artikel van J. Smink: "Kampherinneringen van de Goudse wethouder E.A. Polet", in *De Schatkamer*, regionaal historisch tijdschrift van het SAHM en de Stichting "Vrienden van Archief en Librije", mei 1995.

p. 72: Van dr. J.L. van Eijk ontvingen we de volgende reactie op de gijzeling van zijn vader, G.C. van Eijk: "Hij [G.C. van Eijk] en enkele anderen kwamen na enkele dagen reeds vrij (om voor mij onbekende redenen), doch zijn broers Cornelis en Pieter Theodoor (alle drie kaashandelaars) zijn echter een half tot een heel jaar in gijzeling gebleven. Niet vermeld wordt de rol die 'Herr Röper', een jarenlang in Gouda wonende Duitse kaashandelaar, daarbij gespeeld moet hebben. Hij zat iedere vrijdagavond in de bioscoop van de Sociëteit Ons Genoegen, de uitgaansavond van vele bekende Gouwenaars, en kwam daardoor zeer goed op de hoogte van de daar gevoerde gesprekken en de meningen (bepaald niet positief) over het nazisme. Röper stond erbij bij de Waag tijdens het bijeenbrengen van de gijzelaars".

p. 75: 'De firma P.J. Meulenberg 'uit Heerlen' verwijderde niet op 11 maart, maar op 20 januari 1943 twee luiklokken uit de St. Janskerk.

p. 98, 99, 100: Bij de foto's van de bominslagen aan de Nobelstraat is de datum niet 18 september, maar 19 september 1944.

p. 142: De "onbekende" op de foto (2e van links) is C.A. Geverding (zie ook p. 255).

p. 189: De datum: "Woensdag 5 September" boven de dagboekpassage van J.H. Gouka moet zijn: Woensdag 6 September.

p. 190: De zin: "Drie dagen later onderging de joodse zakenman A.S. van Wijnbergen, van wie men beweerde dat hij relaties met de Duitsers onderhield, hetzelfde lot.", moet luiden: Zes dagen later onderging de joodse accountant A.S. van Wijnbergen, die contacten met de illegaliteit onderhield, hetzelfde lot (zie ook de aanvulling m.b.t. A.S. van Wijnbergen hierboven).

p. 200: Van enige door bommen verwoeste panden aan de Boelekade had de heer De Beun sr. (zie p. 220-221) de administratie in handen. De eigenaar, de heer Rosie, woonde in Brussel en was dus in die tijd onbereikbaar. Direct na het bombardement heeft De Beun sr. al het hout van deze woningen laten overbrengen naar de tuin van zijn huis aan de Fluwelensingel.

Hierin ligt ook de verklaring van het hakken en zagen van hout door De Beun jr. als vermeld op p. 215 (Bron: mr P.W. de Beun).

p. 200: 'De derde zin na de foto: "Voor zover bekend" vielen hierbij geen doden of gewonden". T. Lammertse schrijft: "Helaas was ook hierbij een slachtoffer te betreuren. Dit was namelijk de heer Prinsenberg, die met zijn dochter op weg was naar zijn huis in de P.C. Bothstraat no. 92, toen zij verrast werden door weer een luchtaanval. Op het moment dat de vliegtuigen de duikvlucht uitvoerden en de raketten werden afgevuurd, slaagde de dochter Gonda er in een huis in te vluchten, hetgeen de heer Prinsenberg helaas niet lukte. Direct na de klap keek Gonda de straat in, maar haar vader was verdwenen en bleef gedurende enkele weken spoorloos. Eerst bij de opruimingswerkzaamheden werd de heer Prinsenberg staande in de grond aangetroffen".

p. 203: Hier wordt melding gemaakt van de dood van twaalf zusters (nonnen) tijdens het bombardement op het St. Jozef Paviljoen op 26 november 1944. Hun religieuze namen (zoals die op een bidprentje werden vermeld) zijn als

volgt: de eerwaarde zusters Galgani '(overste)', Cherubina, Fernanda, Rixia, Graciliana, Vivalda, Evermara, Zenobia, Innocentio, Margreto, Christiano en Remigio. Zij behoorden tot de Congregatie van de Kleine Zusters van de H. Joseph te Heerlen. De eveneens omgekomen rector van het ziekenhuis was de heer W.G.J. van der Voort.

p. 209: Naar aanleiding van de opmerking over dr. J.G.W.F. Bik schrijft mr. P.W. de Beun het volgende: "Op blz. 209 wordt melding gemaakt van dokter J.G.W.F. Bik, aan wiens moedig gedrag veel door de Duitsers belaagde Gouwenars hun leven hebben te danken. Zelf ben ik daar een voorbeeld van. In de loop van 1943 heb ik een oproep gekregen voor de Arbeitseinsatz. Met behulp van een medisch advies van dokter Bik en het tonen van luminalpoeders plus een verhaal over tongbeet ben ik toen - not bene door een Duitse arts - afgekeurd wegens epilepsie".

p. 215, r. 2: "op de Fluwelensingel" moet zijn: achter de Fluwelensingel..

p. 218, de 6e regel van onder: "café Harnstra" moet zijn: café Horstra

p. 240: De militair op de foto is niet de Gouwe naar Douwe Albada, maar een onbekende, geallieerde militair.

p. 247: Bij het opschrift van de 2e foto rijden de tanks niet in de Van Baerlestraat (deze ligt aan de overkant van de sloot), maar op de Rotterdamseweg.

p. 250: De op r. 25/26 genoemde jongeman die werd getroffen door een geweerkogel heet niet "Willem" maar Piet van Groningen. De kogel, die terugketste via de muur, ging niet door zijn wang maar door zijn hand.

p. 256: De als "onbekend" aangeduide motor-Ordonnance helemaal rechts op de foto is J.S. Mul.

p. 289: De auteursnaam "Bongers" behoort te zijn: Brongers.

p. 291: De auteursnaam "Seijs" moet zijn: Seijes; "Shire" moet zijn: Shirer.

p. 300: In het persoonsnamenregister zijn "Van Wiinen" (216) en "W. van Wijnen" (107) dezelfde persoon.

7. Duitse en Engelse verkeersborden op de Markt, mei 1945]

Foto ZHVM.

8. Verpleegsters van "De Wijk" aan de Westhaven met Douwe Albada, "de eerste Goudse bevrijder". Foto ZHVM.